

PLANIRANJE, SPONTANOST I OKOLICA: PRIMJER POTHODNIKA U NASELJIMA TRNSKO – TROKUT U ZAGREBU

Mara STOJAN
Institut građevinarstva Hrvatske, Zagreb
Ognjen ČALDAROVIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb
UDK: 711.58:711.553](497.5 Zagreb)
316.334.56(497.5 Zagreb):711.5
Prethodno priopćenje
Primljeno: 27. 6. 2005.

Prostor na rubu naselja Trnsko u Zagrebu, prema željezničkoj pruzi, karakterizira specifičan način upotrebe prostora. Nastao je kao rezultat "nedopuštene" aktivnosti stanovnika naselja. Povod za istraživanje procesa koji su uobličili taj dio naselja jest nedavno dovršen projekt izgradnje pješačko-biciklističkoga pothodnika između naselja Trokut i Trnsko. Namjera je bila ne samo utvrditi na koji će način projekt promijeniti prostor i utjecati na život stanovnika naselja nego u širem kontekstu analizom prostorno-planske dokumentacije utvrditi način promišljanja o javnim prostorima kolektivnih stambenih naselja u vremenu njihova nastanka (na konkretnom primjeru) te razloge zbog kojih planovi u segmentu javnih otvorenih površina ovdje nisu zaživjeli. Osim analize pisanih materijala, opservacijom na terenu i primjenom metode niskostrukturiranog intervjua korisnika prostora, autori su pokušali razjasniti procese koji danas obilježavaju urbanizam te upozoriti na kompleksnost tih odnosa, kako bi se optimirale planirane prostorne intervencije i život koji se tu već odvija.

Ključne riječi: zelene javne površine, kolektivna stambena naselja, socijalna prilagodba, prostorna prilagodba, aspiracije korisnika, transformacija prostora

✉ Mara Stojan, Institut građevinarstva Hrvatske,
Janka Rakuše 1, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: mara.stojan@igh.hr

UVOD

U svakodnevnom životu grada, osim "velikih" gradbenih i infrastrukturnih zahvata (veliki pothodnici, poslovne građevine i sl.), postoje i one manje intervencije koje snažno utječu na život stanovnika. U najvećem broju slučajeva građanin je najčvršće "vezan" uz svoj "dio grada" – svoje susjedstvo, ulicu, kvart, dok je vezanost uz "ostatak grada" najčešće apstraktno-simboličkoga karaktera i služi kao generalni orijentir u identifikaciji s gradom. U ovom radu izlažu se rezultati istraživanja potencijalnih učinaka jednoga manjeg projekta u okviru mikroubane situacije, koja je, kao i svaka druga, obilježena postojanjem različitih praksa stanovnika toga dijela grada, koji su s vremenom prostor "posvojili" i prilagodili svojim potrebama.

Projekt izgradnje pješačko-biciklističkoga pothodnika ispod željezničke pruge između naselja Trokut – Trnsko ubraja se prema svom opsegu (u tehničkom i financijskom smislu) među manje gradske projekte. Međutim, pretpostavljeni zahvat može se sagledati najmanje na dva načina: (1) kao unošenje "smetnje" u postojeći, stvoreni red i načine upotrebe, kao radikalna transformacija mikrookoliša, i (2) kao zahvat koji valja sagledati kao rješenje tehničkoga problema svakodnevnoga komuniciranja, izbjegavanje opasnoga prijelaza pruge, ali i kao unošenje novih elemenata koji će poslužiti kao oslonac za stvaranje novih definicija i redefinicija postojećega stanja. I u jednom i u drugom smislu prostor i njegove stvorene prakse morat će se promijeniti, i to u dugoročnom smislu, temporalno protegnutom, a što će stvoriti priliku za nove oblike socijalne adaptacije. U kratkoročnijem smislu, predviđeni zahvat, kao pretpostavljeni unos poremećaja u stvoreni i naviknuti "red", može izazvati nerazumijevanja i možebitne sukobe, koji se dobrom pripremom, organizacijom i sudjelovanjem stanovnika lokalnoga područja u odlučivanju mogu znatno reducirati ili čak i potpuno isključiti.

Ovim radom analizirani su i dosadašnji prostorni planovi za naselje Trnsko, u segmentu javnih otvorenih prostora (s naglaskom na lokaciji izgradnje pothodnika) te njihove realizacije, kao i oni njihovi dijelovi (namjene) koji nisu ostvareni.

Navedena analiza, osim što je pridonijela objašnjenju uzroka i načina transformacije urbanističke ideje u segmentu javnih zelenih površina naselja Trnsko, upozorila je i na to u kojoj se mjeri planersko promišljanje o ovom prostoru "poklopalo" s aspiracijama korisnika.

Okosnica rada je (osim analize postojeće dokumentacije) interpretacija intervjua današnjih korisnika prostora, a koji su za potrebe analize provedeni na terenu, te analiza načina upotrebe površina i usporedba s predviđenim projektom pot-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

hodnika (odnosno s budućom namjenom površina). Naime, osnovni cilj rada bio je utvrditi razmjere razlika između aspiracija korisnika i projektom predviđenih namjena. Posebna pažnja posvećena je analizi procesa, osobito onih socijalne naravi, koji predstavljaju oblike upotrebe javnih zelenih površina kolektivnih stambenih naselja i o kojima bi trebalo razmišljati prilikom prostornih intervencija, kako se to navodi i u literaturi: "U poimanju stvaranja mjesta, ključna je uloga pojedinca, njegovog aktivnog sudionništva, prisvajanja i pregrađivanja izgrađenog okoliša. On ne živi u prostoru nego s prostorom, omekšava njegovu morfološku zadatost, ispunja ga raznolikošću, puni svojim senzibilitetom" (Gulin Zrnić, 2004., 196).

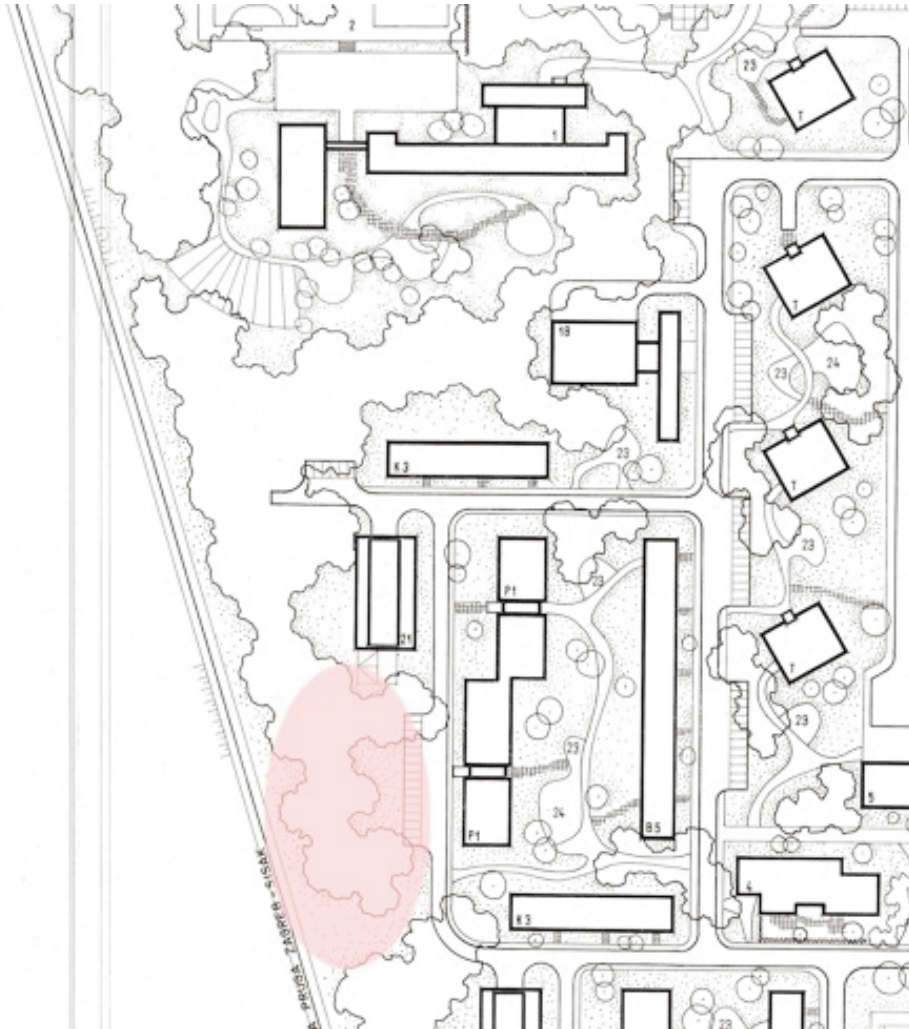
Prostorno, liniju razgraničenja naselja Trokut i Trnsko u Zagrebu predstavlja željeznička pruga. Iako se ovaj rad ne bavi utvrđivanjem urbanističkih obilježja i razlika koje postoje između ovih naselja, simbolički gledano, pruga s jedne strane obilježava urbanizam II. polovice 20. stoljeća u naselju Trnsko, a s druge strane, ovaj "suvremeni" u naselju Trokut. Urbanizam koji je definirao naselje Trnsko ostavio je u naslijeđe planirane i (postupno) realizirane javne zelene prostore. Jedan vid realizacije dogodio se istodobno sa stvaranjem naselja, međutim ona stvarna realizacija u smislu socijalne adaptacije događala se protokom vremena. Ona je i najbolji test uspješnosti (ili neuspješnosti) planiranoga koncepta, stoga "posljedice" onovremenoga promišljanja o javnom prostoru kolektivnih stambenih naselja možemo tek danas objektivno analizirati.

PROSTOR IZGRADNJE BUDUĆEGA POTHODNIKA TROKUT – TRNSKO U DOSADAŠNJIM PROSTORNIM PLANOVIMA

Naselje Trnsko u Zagrebu planirano je 1960. godine i prvo je naselje koje je izgrađeno na području južnog Zagreba. Izgradnja je trajala od 1961. do 1966. godine. Autori plana bili su poznati zagrebački urbanisti Zdenko Kolacio, Mirko Maretić i Josip Uhlik, a planovi su izrađeni u Urbanističkom zavodu grada Zagreba (Maretić, 1996., 27-46). Studiozni pristup autora u planiranju javnih zelenih površina i ulogi tih prostora u kolektivnom stambenom naselju Trnsko može i danas poslužiti kao primjer. Od 1959. do 1960. za ovo je naselje izrađen idejni urbanistički projekt pod nazivom "Novi Zagreb I i II" i prema njemu je izgrađen osnovni dio naselja. (Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, 1972.)

Projekt je doraden tijekom izgradnje naselja 1964. godine. Njegovi elementi sadržani su u osnovnoj dokumentaciji urbanističkoga rješenja južnog Zagreba, kojim je 1965. definiran program izgradnje ovoga gradskog područja na povr-

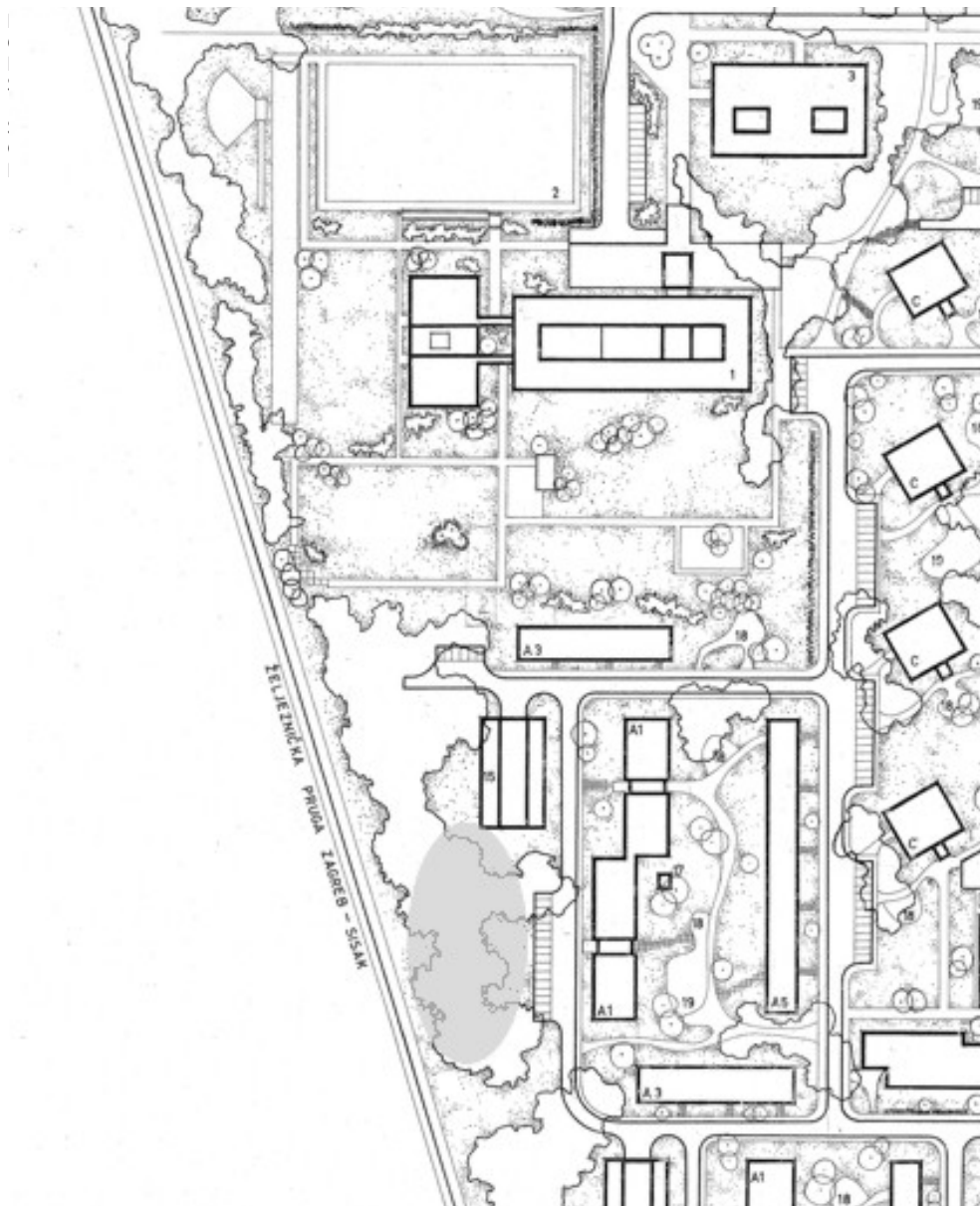
šini od 32 ha sa 3300 stanova i 10.000 stanovnika te gustoćom od oko 300 st./ha.

Mikrorajon Novi Zagreb I i II (Trnsko) urbanističko rješenje, 1:1000, 1959.; dio grafičkoga dijela plana.

📍 SLIKA 1
Prostor današnje
lokacije pothodnika
između naselja Trokut
– Trnsko

📍 SLIKA 2
Prostor današnje
lokacije pothodnika
između naselja Trokut
– Trnsko

Stambena zajednica Trnsko, idejno urbanističko rješenje, 1:1000; 1964.; dio grafičkoga dijela plana.

"JAVNI ZELENİ PROSTORI" U KONTEKSU PLANOVA

Nažalost, tekstualni dijelovi plana iz 1959. godine i 1964. godine zagubljeni su, pa se odnos prema javnim zelenim prostorima može pratiti samo analizom Detaljnog urbanističkog plana naselja Trnsko iz 1972. i Provedbenog urbanističkog plana (PUP) Trnsko, izmjene i dopune, iz 1987. godine.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

U novije vrijeme naselje je analizirano u raznim kontekstima, ali ne i u segmentu javnih zelenih površina. Maretić 1996. godine, primjerice, istražuje – komparira naselje Trnsko i Zapruđe, odnosno njihove centre (izbor sadržaja, trgovina, ugostiteljskih, uslužnih, kulturnih, zabavnih i poslovnih objekata). Usporednom analizom i provođenjem ankete među stanovnicima naselja utvrđuje prednosti i daje određene postavke za buduće planiranje takvih naselja (Maretić, 1996., 27-46). Međutim, opsežnija analitika javnih zelenih prostora, kao važnih integrativnih elemenata stanovnika kolektivnoga naselja, kao i činitelja njegova identiteta, u analizama urbanista je izostala.

J. Uhlik kao jedan od kreatora Novog Zagreba u nedavnom intervjuu konstatira: "... ako prošetate naseljima Siget, Zapruđe ili Utrine vidite bujno zelenilo s parkiralištima i automobilskim prometom samo na rubovima, a unutar naselja je kretanje pješaka i djece do škole i igrališta neometano. Morate zaključiti da je takvo stanovanje neusporedivo kvalitetnije od stanovanja u, na primjer, Donjem gradu" (*Čovjek i prostor*, 2005., 5).

Sociološka istraživanja (ankete, studijske monografije), posebno 1980-ih godina, upozoravaju na nedostatke i prednosti života u kolektivnim stambenim naseljima, popularno zvanim "kolektivke" (Rogić, 1990.). U sociološkim istraživanjima često su se uspoređivali "ideali stanovanja" – obiteljska kuća i kolektivno stanovanje, uz navođenje mnogih prednosti i manjkavosti jednoga i drugoga tipa stanovanja (Čaldarović, 1989.). Rezultati mnogih takvih istraživanja upozorili su na značenje okućnice kao najpoželjnijeg oblika upotrebe vanjskoga prostora nasuprot planiranim javnim prostorima kolektivnih naselja (Rogić, 1990.). U našem primjeru obiteljska okućnica zamijenjena je rekreativno-proizvodnom okućnicom, no koja se razvila na javnom zemljištu neodređene namjene predviđene za budućnost, godinama nerealizirane.

Kritičari urbanizma moderne svoju su kritiku usmjerili na planove i naselja, njihove javne prostore koji su bili planirani prema normativnim kriterijima iz II. polovice 20. stoljeća. Osnovna zamjerka bila je da na takav način ostvareni ambijenti ne mogu biti humani: "Građevinski materijal urbanizma, sunce i zelenilo pišu veliki pobornici u modernom gradu novog tipa su osnovni uvjet sreće i životne radosti. Tako je idealizacija prirode postala ne samo neprijatelj grada, nego i same prirode, jer je korištenje slobodnih površina, čak i kad ih ima dovoljno, otežano, a stupanj i način njihova uređenja i pretvaranja u prirodu, bez identifikacije i osobnog rada korisnika tako su zastali, da će još dugo generacijskog truda biti potrebno da se 'kolektivni zeleni prostori' izjednače s vrtovi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

ma međusobno udruženih društvenih skupina u objektima manje katnosti i veće socijalne povezanosti" (XIV. kongres UIA, 1981., 22).

S potonjim se možemo vrlo lako složiti, ali iz današnje perspektive upravo taj normativni element u planiranju – broj kvadrata zelene površine po glavi stanovnika – ostavio nam je u baštinu prostrane ozelenjene prostore, gdje je "priroda" zaista ušla u naselja, kao jedna od osnovnih Le Corbusierovih ideja: "Jedinice zajedničkog stanovanja slične veličine, visine do pedeset metara, međusobno udaljene od sto pedeset do dvjesto metara i prepuštene suncu i svom mjestu u parku zelenila, smještajući 1600 ljudi i pokrivajući samo četiri hektara zemljišta" (Le Corbusier, 1986., 28).

U širem smislu, ovdje moramo uočiti razdiobu između planiranja prostora i stihijskoga razvitka prostora. Brojne kritike novih naselja, s obzirom na generalno planiranje, dugoročnost te fizički determinizam i dalje stoje, no današnji rezultat, jednostavnim protokom vremena, pokazuje da su – u fizičkom smislu – drveća narasla, grmovi postali veći, igrališta se organizirala i popunila, a stanovnici se adaptirali na svoja mnogo sadržajnija naselja nego što su to bila u samom početku njihova nastanka. No ne samo adaptirali nego ih i "posvojili", kako ćemo vidjeti dalje u ovom radu. Radi se prije svega o elementu koji nazivamo "socijalna i prostorna adaptacija u temporalnoj dimenziji".

Činjenica da je standard oblikovanja javnih zelenih prostora kolektivnih stambenih naselja prije 20 i više godina bio kritiziran kao sadržajno deficitaran i lišen kreativnih koncepata i kao takav ostao do danas nepromijenjen, govori dovoljno o problemima urbanizma našega vremena.¹ Tadašnji odnos (urbanističke prakse) prema javnim zelenim površinama posebno se uočava u grafičkim dijelovima planova naselja Trnsko – objekti se nalaze u gustim sklopovima zelenila i taj odnos zelene površine i izgrađenog daleko je više na strani zelenih površina (Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, 1972.).

Praksa koja danas izostaje u planiranju, a koja se tada provodila, jest u prvom redu temeljita inventarizacija postojećega stanja te provođenje socioloških istraživanja stanovnika naselja o njihovim aspiracijama u vezi sa zelenim površinama.

Planom (Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, 1972.), a voditelj njegove izradbe bio je Vido Vrbanić, primarno su se utvrdile deficitarne kategorije površina.

Autori plana su među ostalim nedostacima naselja utvrdili da postoji manjak zelenih površina, a u prilog tomu provedeno je anketno istraživanje uz pomoć pisanog upitnika koji je sadržavao ukupno 25 pitanja kako bi se utvrdile aspi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

● SLIKA 3
Prostor današnje loka-
cije pothodnika između
naselja Trokut – Trnsko

racije stanovnika i na temelju njih strukturirali prioritete rješavanja (Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, 1972.). U navedenom su planu stratificirani odgovori koji se tiču nezadovoljstva stanovnika naseljem. Od ukupno 16 elemenata koji su izdvojeni kao predmet nezadovoljstva (na petom mjestu), 32% ispitanih stanovnika izjavljuje da je nezadovoljno zelenim površinama! Danas se, naprotiv, često govori o važnost uključivanja javnosti u sve važnije prostorne intervencije, međutim, najčešće to ostaje na teoretskoj, a ne na provedbenoj, razini.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

Ovim planom iz 1972. godine, osim što je revalorizirano postojeće stanje i utvrđeni deficiti, postavljen je program dovršenja zapadnoga dijela naselja. Detaljni urbanistički plan (DUP) iz 1972. godine planirao je premjestiti prugu, pa bi se onda prostor naselja Trnsko osjetno proširio prema pruzi Zagreb – Karlovac – Rijeka i tako bi se oslobodio prostor za smještaj centralnoga parka naselja. Ovo je važna činjenica, jer se upravo na tom dijelu danas nalazi prostor pješačko-biciklističkoga pothodnika. Jedna od osnovnih intencija planera bila je "stvoriti naselje koje će imati kvalitetno stanovanje, zelenu parkovnu zonu sa svojom ambijentalnom kvalitetom, rekreaciju za djecu i odrasle" (Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, 1972., 29). Zanimljivo je navesti i tekst koji govori o sadržaju i namjeni centralnoga parka: "Rekreativnost traži i druge mogućnosti svog razvoja, stoga se u površini parka predviđaju površine kao: amfiteatar u prostoru, za priredbe svake vrste, a zimi i klizališta, vrt odraslih sa igralištem za bočice i dva za šah, livada sunca – na kojoj će se građani nebodera moći nesmetano sunčati sa svojom djecom, cvjetni perivoj, gdje bi se stvorili razni cvjetnjaci, da se i na taj način dobije osvježenje psihe, toliko potrebno današnjem čovjeku" (Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, 1972., 51). Precizirajući elemente navedenoga plana iz 1972. godine, navodimo podatke koji se odnose na postavljanje normativa za uređenje vanjskoga prostora i prostorne kategorije koje su planom definirane – kao rekreacija i park; za centralni park naselja predviđa se površina od 4,5 ha,² za rekreaciju se navodi potrebnih 2,55 ha odnosno 30 m² po stanovniku! (tada je postojecih 1,31 ha).

Za zapadni dio naselja, koji je specifičan i zbog postojanja željezničke pruge (koja čini liniju razgraničenja s naseljem Trokut), predviđa se kategorija zaštitnoga zelenog pojasa: "Prostori zaštitnih zelenih pojaseva na udaljenosti od izvora buke i zagađenja, od nasipa željezničke pruge moraju biti 100 m" (Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, 1972., 20).³ Manjim dijelom, oko 7000 m² parkovne površine, predviđeno je i u tom dijelu zelenoga zaštitnog pojasa; zanimljivo je da je riječ upravo o zonama koje su stanovnici s vremenom transformirali u "privatne vrtove".

DUP Trnsko iz 1972. godine nije bio usvojen, a 1987. godine pristupilo se izradi tadašnjeg Provedbenog urbanističkog plana za Trnsko, kako bi se postavio program za uređenje nedovršenih dijelova naselja. Za razliku od prethodnog, i neprovedenoga plana (1972.), koji je istaknuo potrebu planiranja novih javnih zelenih površina uvođenjem dodatnih sadržaja uz postojeće te kritizirao manjak parkirališta na štetu zelene površine, u PUP-u iz 1987. konstatira se sljedeće: "Slobodne zone unutar zone zahvata sastoje se najvećim dijelom

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

od hortikulturno uređenih i dobro održavanih zelenih površina: travnjaci, parterno zelenilo, grupe visokog zelenila, pretežno bjelogorica uz nešto crnogorice, drvoređi ..." (Provedbeni urbanistički plan Trnsko, 1987., 15).

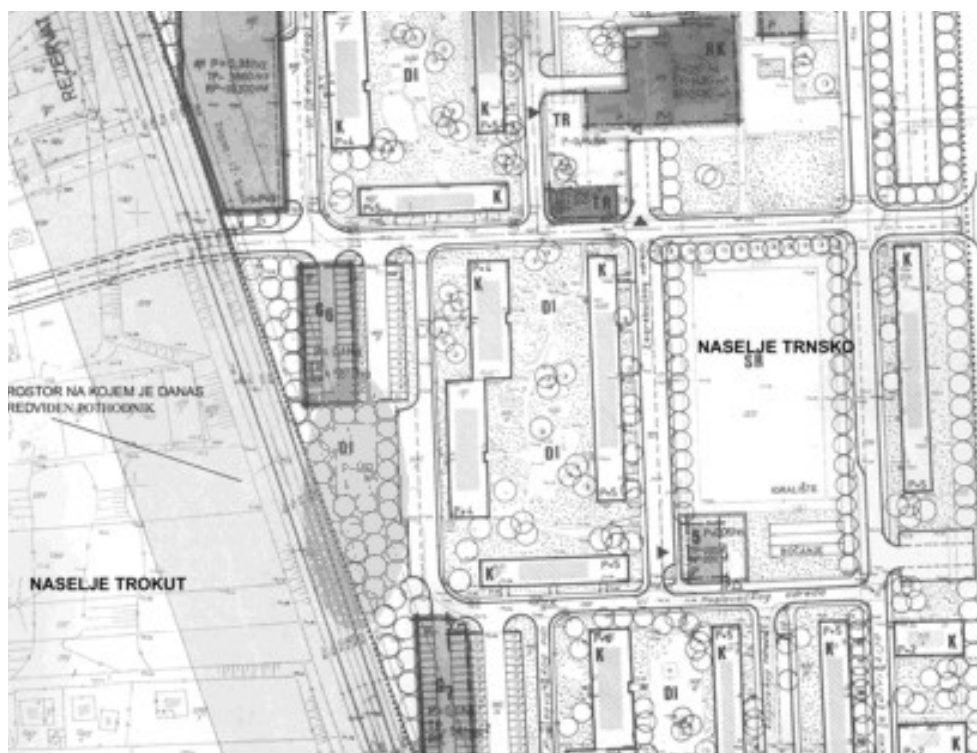
Već je Plan iz 1972. godine anticipirao potrebu stvaranja urbaniteta u naselju planiranjem uvođenja dodatnih sadržaja i njihovim adekvatnim oblikovanjem (centralni park naselja). Za Prostorni plan iz 1987. godine ostvarivanje urbaniteta postaje imperativ. Međutim, planira se "ab ovo", ne uključujući određena razmišljanja i spoznaje o ovom prostoru do kojih su došli urbanisti samo desetljeće i pol ranije (bez obzira na činjenicu što Plan iz 1972. g. nije bio usvojen).

Novi Zagreb je, kao i mnoga "nova naselja" širom svijeta, stvaran velikim potezima "čistog urbanizma" sredinom 20. stoljeća, rješavajući probleme nagle urbanizacije i doseljavanja stanovništva uglavnom iz ruralnih predjela. Također, brza i jeftina masovna izgradnja bila je možda i jedino rješenje koje se tada moglo primijeniti, a odgovaralo je i postojećim "doktrinama" funkcionalnog urbanizma te je na taj način bilo dvostruko neupitno. Već 1980-ih godina Novi Zagreb ima formiran svoj osnovni okvir naselja. Gledano u cjelini, u odnosu na do tada definiran okvir grada, tim planski stvaranim naseljima najviše su nedostajali određeni elementi urbanosti (Prostorni plan Grada Zagreba, 1985., 25). Planeri tada naselja Novog Zagreba nazivaju monofunkcionalnim "spavaonicama" i definiraju planerske smjernice kojima bi se naselja morfološki, sadržajno i simbolički uklopila u tkivo grada (Provedbeni urbanistički plan Trnsko, 1987.)

Težište je stavljeno na stvaranje urbaniteta, povratkom ulici i njezinim oblikovanjem, formiranjem trgova, parkova i drugih sadržaja. Generalnim urbanističkim planom iz 1986. godine definirana je namjena naselja Trnsko. Cjelokupno naselje okarakterizirano je kao cjelovito, a oblik planirane intervencije (za razradbu na nižoj planskoj razini) označen je kao "urbana afirmacija" (Provedbeni urbanistički plan Trnsko, 1987., 35). Javne zelene površine segmentirane su u dvije osnovne kategorije – "potezi urbaniteta" i "uređivanje prostora – urbana afirmacija". U njima su sadržani ranije navedeni ciljevi kao što su uređivanje trgova, ulica i manjih parkova, sadnja novih i uređivanje postojećih drvoređa te druge intervencije.

Budući da je tadašnji GUP ovaj prostor definirao izgrađenim, uz potrebu određenih korekcija, te budući da nisu postavljeni nikakvi konkretni zahtjevi prema promjeni namjene ("Izgrađeni potez/postojeći objekti, formirano parkovno i zaštitno zelenilo"), PUP-om iz 1987. godine, kojim su preuzete smjernice (GUP-a), nisu predloženi značajniji zahvati. Bez obzira na poteškoće uspoređivanja DUP-a iz 1972. godine i PUP-a iz 1987. godine (različiti su prostori obuhvata), nije

● SLIKA 4
Prostor današnje
lokacije pothodnika
između naselja Trokut
– Trnsko

Provedbeni urbanistički plan (PUP) Trnsko, izmjene i dopune; 5. Plan uređenja prostora, Urbanistički zavod Grada Zagreba, Zagreb, 1987.; dio grafičkoga dijela plana.

naodmet primijetiti da u kasnijem planu nisu provedena nikakva istraživanja lokalnih stanovnika naselja s obzirom na njihove potrebe i eventualna nezadovoljstva. Konstatirano je da naselje zadovoljava količinom zelenih površina i da nema potreba za intervencijama u tom smislu (Provedbeni urbanistički plan Trnsko, 1987., 35).⁴ Navedeno najbolje govori i o promjeni "kuta promatranja" i možda promjeni doktrine planiranja. Ipak, iz današnje perspektive, Trnsko je možda jedno od "najzelenijih" stambenih naselja Novog Zagreba.⁵

Na površini izgradnje pothodnika između naselja Trokut – Trnsko, što je prostor kojim se ovaj rad bavi, ponovno je (kao i u Planu iz 1972. g.) bilo predviđeno zaštitno zelenilo: "Površine zaštitnog zelenila uz novi koridor željezničke pruge zasaditi kao šumarak stablašica crnogorice (vrste bez puno smole) koji će biti najefikasnija zaštita od aerozagađenja, vizualna barijera i zaštita od buke" (Provedbeni urbanistički plan Trnsko, 1987., 55). Na tom prostoru bilo je predviđeno i dječje igralište od 400 m² (Planom iz 1972. godine predviđan je park). Ukupna površina zelenih površina naselja prema

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

ovom planu iznosi 171.610 m², što je predstavljalo 21 m² po stanovniku naselja, a u odnosu na plan iz 1972. godine uočavamo smanjenje površine od 9 m² po stanovniku zelene površine. Iako, kako vidimo, ovaj plan donosi programsko smanjenje zelenih površina naselja, važno je naglasiti oblikovne uvjete plana: "Tako je Trnsko već izgrađeno i definirano naselje i malo se sadržaja predlaže za izgradnju, može se još dosta učiniti u oblikovanju i oplemenjivanju prostora naselja. Funkcioniranje javnih prostora u velikoj mjeri ovisi o urbanoj opremi, vizualnim komunikacijama i javnoj rasvjeti. Potrebno ih je opremiti klupama za sjedenje, košarama za smeće, nadstrešnicama (tendama), kioscima, telefonskim govornicama, javnim satovima. Poželjna je i postava skulptura, fontana i sličnih simboličnih obilježja koji služe kao orijentiri u prostoru. Potrebno je postaviti i elemente vizuelnih komunikacija: natpise, reklame, oznake za kretanje i orijentaciju, informativne panoe itd. Javna rasvjeta mora biti prilagođena kretanju i boravku pješaka po boji, rasporedu, visini i oblikovanju rasvjetnih tijela. Naselje Trnsko karakteristično je po hortikulturnom uređenju stambeno-javnoga prostora s izraslom i bogatom visokom i grmolikom vegetacijom te uređenim dječjim igralištima u tim prostorima. Te vrijedne prostore treba održavati i opremiti ih sa još više klupa, košarama za otpatke i rasvjetom. Povećanjem parkirališnih površina ne smije se srušiti niti jedno stablo – treba ga ostaviti u površini za parkiranje i zaštititi" (Provedbeni urbanistički plan Trnsko, 1987., 57).

Iz današnje je perspektive teško nagađati u kojoj mjeri bi navedeni sadržaji vanjske opreme naselja pridonijeli ostvarivanju urbanoga karaktera Trnskog jer nisu bili realizirani.

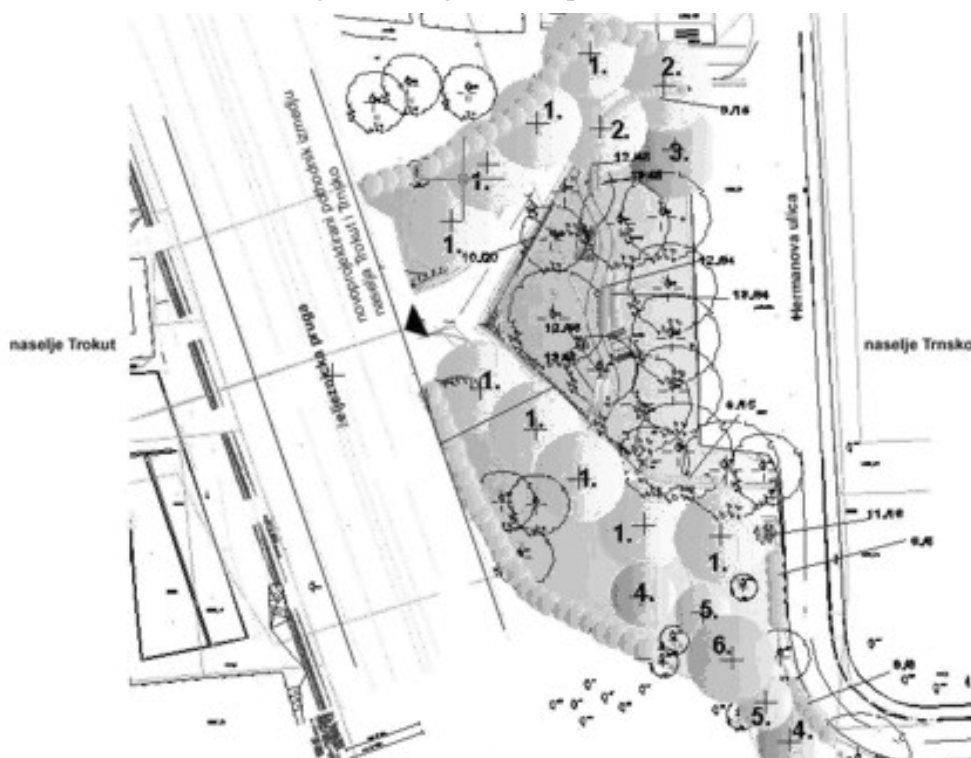
Detaljni Planovi, djelomično realizirani⁶ (PUP iz 1987.), ali i neizvedeni (DUP iz 1972.), svjedoče o promjeni urbanističke ideje u širem smislu: smanjeni su razmjeri urbanizacije, pa je zaključen i okvir "novoga grada", a imperativ postaje potreba za anektiranjem tih novostvorenih dijelova sa "starom" jezgrom kroz pojmove "urbane afirmacije" i "stvaranja urbaniteta". To je u osnovi bila ideja, koja još uvijek traje – "popunjavanje" prostora objektima javne namjene (npr. nedavna gradnja bazena u Utrinama, Muzej suvremene umjetnosti) kako bi novostvorena naselja, u sadržajnom te napose socijalnom i kulturološkom smislu, postala dio tkiva grada (naselja nisu više "spavaonice") (*Čovjek i prostor*, 2005., 5).

Ako je planerska djelatnost u vremenu nastanka kolektivnih stambenih naselja (Novog Zagreba) bila spoj umjetnosti, struke i politike (Seferagić, 1988.), danas je urbanizam zbog različitih "silnica" koje ga oblikuju mnogo teže definirati, ali mogli bismo reći da je uz svjedočenje suvremenih rješenja teško vezati pojam umjetnosti!

PROSTOR IZGRADNJE POTHODNIKA TROKUT – TRNSKO: SITUACIJA 2005.

Namjena koja je planovima bila predviđena za prostor izgradnje pothodnika između naselja Trokut – Trnsko nije ostvarena: ideja centralnoga parka naselja Trnsko, a kasnije u nešto suzdržanijoj varijanti dječjeg igrališta s gustim zaštitnim sklopom crnogoričnoga zelenila prema željezničkoj pruzi kako bi se stvorila vizualna i funkcionalna barijera (sigurnost za djecu, zaštita od buke, smoga i prašine). Bez obzira na nerealizirane projekte, s vremenom se utvrdilo da se ova dva naselja ipak ne mogu razgraničiti, nego da je svakodnevni život stanovnika, naprotiv, utjecao na izraženiju komunikaciju među naseljima. Zato grad danas predviđa izgradnju pješачko-biciklističkoga pothodnika između naselja Trokut – Trnsko kako bi osigurao prijelaz ispod željezničke pruge. Međutim, možemo pretpostaviti da prostor, na kojem je predviđena intervencija, stanovnicima dijela naselja Trnsko znači mnogo više od građevine pothodnika.

SLIKA 5
Projekt izgradnje pješачko-biciklističkoga pothodnika između naselja Trokut – Trnsko

Grafički dio glavnoga projekta, 2004., IGH Zagreb.

Od nastanka naselja pa sve do danas grad je izuzimao ovaj prostor iz redovito održavanih zelenih gradskih površina. Razlog najvjerojatnije leži u činjenici da ovaj prostor nije

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

nikada bila oblikovana površina, bez obzira na urbanizmom planirane namjene. Drugi su razlog predstavljali neriješeni imovinsko-pravni odnosi – dio je površina u vlasništvu Hrvatskih željeznica. Stoga, formalno gledano i bez propitivanja i istraživanja suptilnih procesa posvajanja ovog prostora, do kojeg je došlo tijekom desetljeća života u ovom naselju, a koji gotovo podjednako sudjeluju u tvorenju prostora kao i materijalna stvarnost, prostor na razmeđi naselja Trokut – Trnsko ostao je prazan, neuređen i nerealiziran. U stvarnosti, identitet ovoga prostora uobličili su spontani procesi. On je najvećim dijelom nastao kao kreacija stanovnika naselja.

Zanimljivo je da se već 1987. godine u urbanističkom planu navodi i sljedeće: "... zapadni rub naselja također je zapušten uz rub nasipa željezničke pruge. Mjestimično su površine zaposjednute divljim poljoprivrednim vrtovima" (Provedbeni urbanistički plan Trnsko, 1987., 15). Za razliku od situacije iz 1987., danas je taj prostor na rubu naselja, sve do željezničke pruge, ispresijecan pomno isplaniranim povrtnjacima i voćnjacima.

Centralni dio ove površine korisnici prostora pretvorili su u "park". Ručno izrađena urbana oprema – klupe, stolovi, koševi za smeće – rezultat je privatne inicijative. Uvedena je voda (pumpe – "željezni Martin"), a sigurno je najveća vrijednost te inicijative, ali ne financijska (iako financijski ulog nije zanemariv), ona ambijentalna – sadnja vegetacije stablašica u parkovnoj formi. Ovakva situacija zanimljiva je i zbog činjenice što su "privatne inicijative" ostvarile nešto što je djelomično i planovima bilo predviđeno (kronološkim redom: park, centralni park naselja, dječje igralište i tampon zona), pa i više od toga. Mogli bismo to promatrati kao jednu vrstu "socijalnog eksperimenta" u specifičnim, možda i povoljnim, uvjetima koje je predstavljala prazna i neuređena, neplanirana površina na rubu naselja, relativno izolirana (željeznička pruga kao barijera), uokvirena stambenim objektima niže katnosti (koji uvjetuju neposredniji kontakt s vanjskim prostorom nego što je to u klasičnom "neboderu"). Već sama činjenica da je slobodna površina u opisanim uvjetima "uzurpirana", sukladna je čovjekovoj težnji za oblikovanjem svoga neposrednog prostora obitavanja (Rapoport, 1977.), koji se – kako je to bilo pokazano u mnogim sličnim primjerima – nije mogao beskonačno dugo ostaviti "na čekanje primjene onog konačnog rješenja urbanista". Je li tomu presudio smještaj ovoga prostora, na rubu naselja (pa onda i u svijesti kao nešto što će biti manje uočljivo)? Moguće, jer je manje vjerojatno da bi se ovakva situacija dogodila na neoblikovanoj površini u centralnom, izloženom dijelu naselja (određeni prostorni uzorci, povrtnjaci, "park").

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

"U dizajnu je tradicionalno gledište da promjene u obliku gradova i zgrada mogu povećati socijalnu interakciju, izmijeniti ponašanje te pružati zadovoljstvo i dobrobit ljudi" (Hrzić, 1995., 276). Na primjeru prostora izgradnje budućega pothodnika u naselju Trnsko stanovnici su samostalno oblikovali prostor, manifestirajući tako poželjne uzorke upotrebe ("park", povrtnjaci, cvjetnjaci, voćnjaci). Iako o obliku ne raspravljamo, poligonalne "privatizirane" forme – okviri od žive ograde (*Ligustrum ovalifolium*), u kojima su geometrizirane gredice i cvjetnjaci, s pojedinačnim stablima, evociraju na suvremene interpretacije (Crnetić i sur., 2005.). U širem kontekstu, u okviru cjelokupnoga naselja Trnsko, ovi prostori pridonijeli su razbijanju uniformnosti naselja, dali su određenu simboličku konotaciju (Ajduković, Čorkalo, 1992., 309-320). Njezino značenje bilo bi poticajno dublje istražiti.

Grad danas ne prepoznaje u dovoljnoj mjeri aspiracije korisnika ovoga prostora (Grad Zagreb, Gradski ured za prostorno uređenje, graditeljstvo, stambene i komunalne poslove i promet, Posebni uvjeti građenja, 2000.). Pa iako integracijske procese u prostoru nije moguće programirati, "dužnost je grada, da podupire i predvidive i nepredvidive integracijske procese, ukoliko oni nisu orijentirani na destrukciju" (Stojan, 2002.).⁷ Činjenica je da novim projektom nije moguće "isplanirati postojeće" tako da se (formalno) regulira postojanje povrtnjaka i voćnjaka. Međutim, dug prema ovom prostoru koji posjeduje određenu slojevitost (a koja će izgradnjom pothodnika jednostavno nestati⁸) jest sadržajnije i promišljenije oblikovanje (park se, primjerice, spominjao i u prvim planovima ovoga naselja). Paradoksalno je i to da socijalni element propitivanja eventualnih aspiracija korisnika prilikom intervencija u javni prostor, a za toga istog korisnika, nije bio zastupljen (to više što prostor u Trnskom nije "tabula rasa", bez obzira na neriješene imovinsko-pravne odnose i "formalnu neuređenost"). U tome se zapravo krije osnovni problem: kako urbanizacijom, planiranjem ostvariti željene ciljeve, a ne poremetiti spontano nastale i godinama razvijane procese intervencija. Mora li "urbanistička slika" biti i jedina legitimna? Može li doći do stanovite koegzistencije između spontano nastalog i planiranog, nelegitimnog i legitimnog, vidljivog i nevidljivog, samostalno zamišljenog i stručno osmišljenog, samostvorenog od lokalnoga stanovništva i ostvarenog od anonimnoga grada?

URBANIZAM KAO "UVOĐENJE REDA U NERED" I KAO MODERATOR ŽIVOTA?

833

Promjenom društvenog uređenja 1990. javno dobro kao opće dobro (termin koji je bio poznat kao "društveno zemljište", a što je pravni pojam vlasništva koji danas više ne postoji) nije više predmet isključivoga kolektivnog interesa zajednice, čime su se promijenili i odnosi aktera prostornih transformaci-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

ja (odnos grad – javni prostor – korisnici), pa je mogućnost interpretacije pojma "javno dobro" postala podložna raznim transformacijama. Jedna pojava koja nije predmet analize u ovom radu jest i pojava korporativnih, individualnih ili kolektivnih vlasnika koji (neograničenim) unosom financijskih sredstava mijenjaju i urbanističku praksu (izgradnja visokih poslovnih zgrada – nebodera u Zagrebu, primjerice) i stavlja ju mogućnosti kontrole upotrebe javnoga dobra pred nove kušnje.⁹ Danas grad, kao pravni subjekt i kao provoditelj intervencija u javnom prostoru, taj odnos ponajviše temelji na "strogo reguliranim" financijskim aspektima (pitanje je u kojoj su mjeri oni provjeravani u drugim aspektima), a s druge strane suvremeno društvo, u liku korisnika prostora, ima specifičnije zahtjeve od onih prije 30 ili 50 godina. U tom smislu postoji znatna disproporcija između potreba za oblikovanjem javnih zelenih prostora i njihovih realizacija. U usporedbi s razdobljem socijalističkoga društvenog uređenja, odnosi postaju složeniji – počev od investitora, izvođača, pa sve do pitanja koja počesto izazivaju dodatne poteškoće (imovinsko-pravni odnosi, financiranje projekata, definiranje općeg ili javnog interesa ...).

Društveni procesi nakon 1990. godine unijeli su određenu nesustavnost općenito u planiranju javnih gradskih prostora, a rezultat toga jest njihovo "nestajanje" (kolektivna stambena naselja danas se grade na sasvim drugačijim postavkama; "urbanizam" vođen načelom financijske dobiti kroz maksimiziranje iskorištenosti parcele stambenim kvadratima za koje gotovo i ne postoje parkovni prostori).

Kako smo naglasili, pojavljuju se i novi subjekti (akteri) u kreiranju gradske politike – političke stranke koje biračima obećavaju razne projekte, u smislu stjecanja političkih poena, koji nisu izraz smišljenoga planiranja razvoja grada (primjerice, obećanje izgradnje metroa u Zagrebu, proboja tunela kroz Medvednicu i sl.). Na taj se način u medijskom prostoru skupljaju politički bodovi, ali se upozorava i na postojanje određenih problema u prostoru grada, prije svega onih konceptualne naravi.¹⁰ Prisutnost politike vidi se i na ovom projektu rješavanja problema prijelaza željezničke pruge između naselja Trokut – Trnsko.¹¹ Očigledno je da uloga javnosti postaje komponenta koja je sve važniji akter promjena u prostorima lokalnih zajednica, što je još nedovoljno i nejasno artikulirano projektima (Glavni građevinski projekt za infrastrukturnu građevinu, pothodnik i pješačko-biciklistička staza ispod željezničke pruge Sisak – Zagreb, između naselja Trokut – Trnsko, 2004.). Na internetskoj stranici naselja Trokut (koje će pothodnik povezivati s naseljem Trnsko) zastupljena je isključivo tema izgradnje pothodnika (rješenje opasnoga prijelaza preko pruge između ta dva naselja). Na spomenutoj inter-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

netskoj stranici prikazana je upravo akcija javnosti, potpomognuta političkim angažmanom (<http://www.novizagreb.com/elementi/kvartovi/trokut/index.htm> 2003.). Predočeno je pismo poslano Gradskom uredu za prostorno uređenje, graditeljstvo, stambene i komunalne poslove, u kojem se traži rješenje ovoga problema. Akteri pokretanja ove akcije izradili su i 3D model kako bi stanovnicima dočarali mogući izgled prostora.¹² Jedna od slika na stranici naselja Trokut jest i ona možebitnoga parka, dječjeg igrališta,¹³ što najvjerojatnije govori u prilog težnji stanovništva. Potencijalni park simuliran je neposredno uz prugu na području naselja Trokut, gdje realno danas nema prostora za ovakav park jer je stambena izgradnja ostvarena gotovo neposredno uz prugu. Pa ipak, ovo govori o potrebi kompleksnijeg promišljanja onih koji mogu djelovati na izgled javnih prostora.

REZULTATI TERENSKOG ISTRAŽIVANJA

Da bi se točnije utvrdile aspiracije lokalnoga stanovništva u prostoru planiranoga zahvata, provedeno je manje terensko istraživanje metodom niskostrukturiranog intervjua sa stanovnicima područja. Ukupno je intervjuirano 15 ispitanika koji predstavljaju prigodan uzorak stanovnika predjela, a istraživanje je provedeno u svibnju 2005. godine. Intervjuirani su stanovnici stariji od srednje i starije životne dobi koji su se zatekli na javnoj zelenoj površini naselja. Prikupljeni rezultati istraživanja primarno su indikativni i mogu poslužiti planerima da strukturiraju aspiracije lokalnoga stanovništva te navedeno ugrade u koncept plana izgradnje pothodnika i uređenja okoliša. Budući da je analiziran širi prostor izgradnje (ukupni prostor na kojem se pojavljuju "privatizirani" vrtovi), ovo istraživanje može poslužiti i za vid ulaznih podataka prilikom postavljanja novih koncepata – eventualne kasnije prenamjene tih prostora, do kojih će neupitno doći. Velik su problem u naselju parkirališne površine, a one se povećavaju upravo na štetu zelenih javnih prostora; manjak i opasnost smanjenja zelenih javnih prostora zabilježen je još u prvim planovima naselja (Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, 1972.).

Osnovna pitanja – teme intervjua bila su:

1. U kojoj ste mjeri zadovoljni sadašnjim izgledom ovog prostora? Zašto?
2. Kojim biste nazivom opisali ovaj prostor danas, kako ga doživljavate (park? vrt? neuređena površina)?
3. Doživljavate li ga prije svega kao javnu površinu ili više kao "vaš komadić intimnosti", odnosno kao prostor u kojem vi imate pravo nešto raditi?
4. Koja je osnovna kvaliteta ovoga prostora, osnovna prednost? Nedostatci?

5. Da možete utjecati na "gradske oce", što biste osnovno (primarno) voljeli da se u ovom prostoru "promijeni"?

6. Tko su najčešći, glavni korisnici ovoga prostora?

7. Koliko često boravite u ovom prostoru?

8. Jeste li upoznati s projektom izgradnje pothodnika i preuređenja ovoga prostora (Glavni projekt krajobraznog uređenja za infrastrukturnu građevinu, pothodnik i pješačko-biclistička staza ispod željezničke pruge Sisak – Zagreb, između naselja Trokut – Trnsko, 2004.)? U kojoj ste mjeri upoznati s projektom? I u kojem biste obliku voljeli biti informirani ... možda utjecati na projekt? Smatrate li dobrom akciju izgradnje pothodnika između naselja Trokut – Trnsko?

9. Sjećate li se možda drugih faza, izgleda ovoga prostora u prošlosti? Je li bolje izgledao, lošije, je li grad vodio brigu ...?

Sam rad na terenu protekao je bez većih problema. Štoviše, kada su stanovnici vidjeli da se provodi intervju te da se spominju vrtovi i pothodnik, okupila se nekolicina ljudi (5-6) i svi su željeli govoriti, vidno zainteresirani za taj prostor. Svi se jako dobro poznaju i rado su iznosili svoja razmišljanja.

Osnovne teme koje su konstatirane te stavovi stanovnika o njima mogu se sažeti u nekoliko točaka.

1. *Potreba izgradnje pothodnika.* Ona je važna iz niza razloga. Stanovnici uviđaju njegovu potrebu zbog nesigurnosti prijelaza preko pruge nereguliranim i opasnim načinom, posljedice kojih su mnoge nesreće, žrtve kojih su obično djeca.¹⁴

2. *Zašto je došlo do uređivanja vrtova?* Razloga je mnogo – od zapuštenosti "postojećeg stanja",¹⁵ nezainteresiranosti grada, pa do želje stanovnika da navedeni prostor na stanovit način "iskoriste".¹⁶ Valja uzeti u obzir i motivaciju stanovnika koju su nalazili u druženju, ispunjavanju slobodnog vremena¹⁷ i prisjećanju na ruralne obrasce života.¹⁸ Stavovi stanovnika o njihovim akcijama vrlo su jasni i određeni – "Grad mora biti zadovoljan što su ljudi kultivirali to zemljište i što nema glomaznog otpada!" "Grad ne gubi ništa, samo dobiva uređene, kultivirane površine." "Vidite, kak je sad tu, kad sam ja to cvijeće napustil samo 2 mjeseca, pa si zamislite kak bi to bilo da je 20 godina bilo zapušteno! I kako smo mi penzioneri vrijedni za Grad!" "Sve bi to bilo greška ako će nam to ukinut radit. Vidite kakvo je već sada kad su postavili tu cedulju prije neki mjesec, da se ne smije radit, već je sve zapušteno!"

Ovi posljednji stavovi upućuju na poznati problem koji se vidi i u ovom prostoru – zapuštenost koja se javlja izostankom planske regulacije, a ona se odgađa iz niza razloga. Budući planirani dijelovi grada često "ostavljeni na čekanju" do svoga "konačnog (planiranog) uređenja" i u tom protoku vremena često postanu smetlišta, zapuštene površine. Kontrast je ovdje to veći što su u međuvremenu lokalni stanovnici organizirali prostore i uredili vrtove, pa sada kada se njihove aktiv-

nosti zaustavljaju zbog najavljene realizacije planiranog "i onoga pravog", vraćanje "u prethodno postojeće stanje" počinje sve više ponovno nalikovati na smetlište i zapuštenost!

3. *Što se najčešće sadi?* U najvećem broju slučajeva, sadi se prigodno – ono što se može jeftino nabaviti, iskoristiti i možda nekomu ustupiti (i prodati). "Sadimo malo cvijeća, pa malo jagoda, tu i tamo koji paradajz, salaticu." Sadnja i održavanje nasada relaksira – "Ja sam spasio borove, a sve sam ih ja zasadil, eno onaj tamo vidite ga kak je lijep 'silber' bor, jedan je veći a drugi manji. Ak bi ga mogli spasit..." "Tam ide taj tunel preko mog dijela. To mi je uspomena iz Drežnigrada. To pozitivno zrači, daje kisik. Cvijeće sam sve presadil ispred zgrade." "Eto na ovoj lozi bude 50 kila grožđa pa djeca to jedu." Interesantno je da ove površine u usporedbi sa sličnim "uzurpiranim" prostorima (područje Jaruna, Travnog i drugih naselja) najviše podsjećaju na vrtove privatnih kuća. Površine vrtova uređene su u poligonalnim rasterima, gdje granice pojedinih parcela čine uredno njegovane živice, koje su često orezivane u "topijarnoj" formi. Isto tako, kulture koje se sade više su ukrasne nego što imaju utilitarnu namjenu, tako da bogati koloristički prizori zaista obogaćuju naselje, posebice u proljetno-ljetnim mjesecima.

4. *Pogodnost okolnosti.* Nesumnjivo je nastanku vrtova i specifičnoj praksi iskorištavanja prostora pogodio niz okolnosti. Osnovni splet okolnosti može se sažeti u sljedećoj konstataciji: postojeća zapuštenost prostora. Drugi važniji razlog jest potreba ljudi da prošire svoj životni prostor s obzirom na male stanove, relativno lošu kvalitetu izgradnje,¹⁹ a treći razlog jest potreba za druženjem, ispunjavanjem vremena, zabavom, razgovorom. "Ljudi su ovaj prostor kultivirali." "Tlo je šljunčano, pjeskovito, kad padne kiša je dobro, ali ako se ne zalijeva, sve je suho. Uzele se cijevi, zabile u zemlju, prva voda je već na 5,5 – 6 m. Gdje god zabijete naći ćete vodu!"

5. *Odnos prema promjenama do kojih će dovesti izgradnja pothodnika.* Zanimljivo je ustvrditi da se lokalni stanovnici slažu s potrebom izgradnje pothodnika. "Ne smatram štetom što će pothodnik neke privatne vrtove uništiti, puno je veća korist." Korist se vidi u povećanju sigurnosti prijelaza pruge, u boljem povezivanju naselja i poboljšanoj općoj komunikaciji. U tom slaganju s predviđenim promjenama ipak ima i želje da se poštede dijelovi nastalih vrtova. ("Bilo bi u redu da se presade borovi jer sam ih ja spasil. Svi su se bili divili mom vrtu, da je najljepši, a vidite kak je to sad!")

Iz svega navedenog može se zaključiti da je intervencija grada za izgradnju pothodnika neupitno dobra. No osim rješavanja primarne funkcije – osiguranja prijelaza preko pruge – treba razmišljati i o drugim oblicima upotrebe prostora koji

su ovdje evidentni. Na koji način formalno-pravno definirati modele iskorištavanja neiskorištenih slobodnih površina kolektivnih stambenih naselja od strane stanara i je li to uopće moguće, ostaje otvoreno pitanje. Bez obzira na to, dužnost je kreatora prostora (planera, projektanata, Grada ...) da poželjne obrasce ponašanja, posebno one koji sa socijalnog aspekta pogoduju integraciji stanovnika u naselja, formuliraju u adekvatne oblikovne koncepte (Aničić, 1997.). Već se ranije u planovima spominju određeni oblikovni uvjeti, kao npr. ostvariti "urbanu afirmaciju" (Prostorni plan Grada Zagreba, 1985., 361). Danas oblikovanje u funkciji "redesigna", ili intervencije interpolacijama u javne prostore "starih" kolektivnih stambenih naselja, ne podliježe više "konzervativnim" praksama, pa su rješenja neograničena; "rekonstrukcije starih ansambala na suvremeni način nisu novost u svijetu ...".²⁰

Ono što danas valja posebno naglašavati (jer uvjeti prostornih intervencija imaju složene i često nelogične kriterije) jest da prostor koji oblikujemo posjeduje više od tri dimenzije (Rapoport, 1977.). Teorija "environmentalnog determinizma", koja se bavi istraživanjima i promišljanjima o tome kako prostor i njegova organizacija, odnosno različite korelacije prostora i njegovih korisnika, utječe na ponašanje pojedinca i grupa, nije recentnoga datuma (Čaldarović, 1987.) Ako zaista s potrebnom ozbiljnošću shvatimo da oblikovanjem određenoga prostora možemo utjecati na bihevioralne uzorke ponašanja (socijalnih grupa), onda možemo razumjeti i kolika bi trebala biti odgovornost kreatora toga prostora. Određeni autori u velikoj mjeri upravo fizički okoliš smatraju determinantom ponašanja pojedinaca/grupa (Rapoport, 1977.). Prema tome, sociokulturne varijable imaju važnu ulogu posebno u urbanom okolišu.

U kontekstu navedenog, "privatizirani" prostor izgradnje pješačko-biciklističkoga pothodnika, promatran kao vrsta "socijalnog eksperimenta", predstavlja poželjne bihevioralne uzorke (uzroci toga već su ranije spomenuti). Treba ih pravilno iščitati. To, dakako, ne znači da prostor ne treba mijenjati zbog određenoga zadovoljstva postojećim. Upravo njegovo preoblikovanje treba prihvatiti uza sve poteškoće kao i izazov – kako oblikom anticipirati konkretan prostor obitavanja ljudi.

ZAKLJUČAK

Širi prostor izgradnje pješačko-biciklističkoga pothodnika između naselja Trokut – Trnsko kontinuirano se spontano stvarao od postanka naselja Trnsko pa do danas. Vidi se da su sve planirane namjene ostale nerealizirane, pa se tek sada dio ovoga prostora prenamjenjuje zbog primarne funkcije – prelazak pruge predstavlja opasnost za ljudske živote. Međutim, procesi koji se odvijaju na tom prostoru rezultat su djelovanja

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

vanja stanara naselja i u stalnom su dinamičnom kontinuitetu. Presjek zadnjih 60 godina (vrijeme od nastanka naselja Trnsko do današnjih dana) ocrtava pregled razvoja urbanističke ideje o kolektivnim stambenim naseljima (s naglaskom na segment javnih prostora) te mijeni aktera koji sudjeluju u tvorbi prostora. To se najbolje vidi na primjerima detaljnih prostornih planova (DUP Trnsko iz 1972. godine i PUP Trnsko iz 1987. godine) te u današnjem vremenu, kada "okidači" određenih promjena u prostoru nisu više sami planeri (uloga političkih stranaka, Grada), a što se onda reflektira i na realizacije planerske misli/filozofije.

Intencija ovoga rada jest pokazati da je u kreiranju lokalnog mikroprostora vrlo važna uloga njegovih korisnika, koji su u čekanju na "konačna rješenja" doslovno ostvarili "urbanizam bez urbanista" (Urbanizam bez urbanista, 1985.). U radu je naglašena potreba respektiranja postojećega stanja, koje treba razumjeti kao cjelinu postupno razvijajućih socijalnih praksa preuređenja i adaptacije prostora. Navedeno "respektiranje" trebalo bi biti element ulaznoga podatka za planiranje svake intervencije u urbanom okolišu.

BILJEŠKE

¹ Ovdje mislimo na situaciju u Hrvatskoj.

² Plan dalje navodi ako centralni park naselja nije moguće ostvariti na jednom mjestu, da se mogu formirati parkovi na drugim dijelovima, ali ne manje od 2,0 ha. Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, tekstualni dio, 1972.

³ Za ukupnu površinu tih zaštitnih pojasa predviđeno je 3,0 ha. Detaljni urbanistički plan naselja Trnsko, tekstualni dio, 1972.

⁴ Plan iz 1972. godine upravo zelene površine smatra deficitarnima!

⁵ Primjerice, prema planu iz 1987. godine, za javne zelene površine bilo je predviđeno: površine za sport i rekreaciju 0,8 ha, zaštitno zelenilo 0,96 ha, 2 dječja igrališta 0,5 ha, park 0,25 ha. Interesantno je da je predviđeni odnos (planom predviđenih) izgrađenih i slobodnih površina 1:4.

⁶ Općenito, u kontekstu oblikovanja javnih otvorenih prostora, plan nije proveden (što se vidi letimičnom terenskom opservacijom). Nije jednostavno detaljno pisati o planiranju i realizacijama javnih prostora ovoga naselja, jer je teško dostupna (starija) planerska i projektna dokumentacija, a inventarizacija, odnosno nulto stanje prostora, u recentnijoj se projektnoj dokumentaciji najčešće ne nalazi.

⁷ Intervju sa mr. sc. Slavkom Dakićem, dipl. ing. arh. (M. Stojan, Socijalni aspekti stanovanja i otvorene površine u novim naseljima: "Primjer Novog Zagreba", Diplomski rad, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2002.)

⁸ Sigurno je da će se ostvariti nove "slojevitosti" uvjetovane novim prostornim odnosima, time i novim procesima. Međutim, ono što je prepoznato kao vrijednost u prostoru treba čuvati, u ovom slučaju na određen način artikulirati.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

⁹ Vidi, primjerice, publikaciju *Neboderi u Europi (Scyscrapers in Europe)*, Gradski zavod za planiranje razvoja Grada i zaštitu okoliša, Zagreb, 2004. i u istraživačkom izvještaju "Sociološki aspekti visoke izgradnje u Zagrebu" (O. Čaldarović, Filozofski fakultet, Zagreb, 2005., rukopis).

¹⁰ <http://www.novi-zagreb.com>; Rad Gradske skupštine u posljednjih je nekoliko godina obilježen prije svega sukobljavanjem interesnih skupina reprezentiranih političkim strankama, različitim "škan-dalima", brzopoteznim odlukama, što sve u svijesti običnog građanina stvara osjećaj anarhije, nereda i privatizacije osobnih interesa kroz "opće". Istodobno, vezivanje gradske politike uz "pojedine ličnosti" kao "spasitelje" situacija, osobe velikih poteza, obećanja i rješenja, svakako je negativan trend koji govori o personalizaciji, a ne profesionalizaciji upravljanja gradom.

¹¹ <http://www.novi-zagreb.com> "Liberalna stranka predlaže novu regulaciju prometa prema naselju Trnsko/Trokut koja bi omogućila normalni protok prometa prema kvartu... Izgradnja pothodnik/podvožnjak ispod pruge je puki san stanovnika naselja Trokut, možete li vjerovati da djeca iz naselja svakoga dana idu u školu preko nesigurnih i neobilježenih pružnih prijelaza ??? i možete li vjerovati da im nitko ne želi pomoći da tu stvar dovedu u red ???" "Simulaciju nekog boljeg života u naselju Trokut poslao nam je Emin Pirić koji zajedno sa svojim kolegama iz Liberalne stranke pokušava doći do odgovornih iz vlasti no za sada u tome nema nikakvog uspjeha, zato dragi stanovnici Trokuta organizirajte se i učinite pritisak ka odgovornima iz Vijeća da ispune svoja predizborna obećanja, www.Novi-Zagreb.com glede toga Vam stoji na usluzi." Ili: "U gradskoj četvrti Novi Zagreb – istok LS je sustavno pokušavao utjecati na rješenje međuostalim I problema zelenih površina", "...nekvalitetno održavanje zelenih površina i, u zadnje vrijeme, i prijetnje njihovim nestankom u korist gradnje".

¹² Jedan od komentara na navedeni prikaz: "Ovakav pothodnik/podvožnjak je puki san stanovnika naselja Trokut, možete li vjerovati da djeca iz naselja svakoga dana idu u školu preko nesigurnih i neobilježenih pružnih prijelaza ??? i možete li vjerovati da im nitko ne želi pomoći da tu stvar dovedu u red ???"

¹³ "Na slici je mogući izgled parkića za djecu čiju izgradnju također nitko ne želi pomoći".

¹⁴ "Odavno se pokazala potreba za izgradnjom pothodnika, a i zbog snabdijevanja." "Dakako veća je korist s pothodnikom nego bez njega, trebalo je i promet riješiti da nisu ta naselja izolirana sama za sebe, mi (iz Trnskog) moramo okolo u Siget, a ovi iz Trokuta moraju okolo u Trnsko, pa makar da naprave taj pothodnik i za mala vozila." "Svakih 100 metara ima neka staza koja vodi preko pruge. Opasno je za djecu i za starije ljude ići tim 'kozjim putevima'. Prolaz će jako dobro doći. Možda bi trebao još jedan preko Avenije Dubrovnik..."

¹⁵ "1982. – 83. g. je bilo sve zapušteno, ljudi su tu svašta bacali; stare aparate, ormare. To je bio lom! Mjesto za glomazni otpad!"

¹⁶ "Ljudi su se počeli zabavljati, raščišćavati vrtove. Nema tu materijalne koristi, svrha je rekreativnost i bježanje iz stana u prirodu" "Ljudi su sigurno otuđeni u 'Superici' (Siget) ili 'Mamutici', više nego u prizemnicama. Pa tamo je 2 tisuće stanovnika u jednoj zgradi. Prak-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

tički dolaskom televizora ljudi se otuđili, zijevaju u TV cijelo večer. Ovdje toga nema, ljudi se tu družu, i šah i kava i kartanje i gablec, sve to spada u druženje." "TV otuđi, ne poznaš susjeda pored sebe."

¹⁷ "U vrtovima smo mi svaki dan, od 4. do 9. mjeseca. Kartamo tu, pa se napravi kakav gablec, pa roštilj koliko to dozvoljavaju financijska sredstva." "Dok ti to orezuješ, sadiš, već nemisliš na to kaj te muči!" "Mi smo tu našli svoj mir, i zabavljamo se." "Meni ovo liječi živce, ja sam vam obolio, radio sam i u vojsci, pa sam samo jedan dan dobio slom živaca. Tu imam svoj mir, naslijedio sam vrt od jedne gospođe." "Grad bi ovdje trebao napraviti red i sklad, a ne samo trošiti novac. Mi smo sami sadili drveće, mi stanari, svojim novcem."

¹⁸ "U Dubravi kod Vrbovca sam imao vrt, ali mi je bilo nerentabilno putovati."

¹⁹ Mnogi stanari žalili su se na nekomfornost stanova, na problem ravnih krovova i visoku temperaturu u stanovima ljeti.

²⁰ Intervju sa mr. sc. Slavkom Dakićem, dipl. ing. arh. (M. Stojan, *Socijalni aspekti stanovanja i otvorene površine u novim naseljima: Primjer Novog Zagreba*, Diplomski rad, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2002.).

LITERATURA

Ajduković, D., Čorkalo, D. (1992.), Empirijsko utvrđivanje simbola grada, *Socijalna ekologija*, 1 (3): 309-320.

Aničić, B. (1997.), *Korelacija boravišnih kvaliteta vrtnog prostora i njegovih strukturnih svojstava*, Zagreb, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet.

Crnetić, T., Banjad – Ostojić, B., Stojan, M. (2005.), Prenamjena zelenih površina na prostoru budućeg pothodnika i pješačko – biciklističke staze u naseljima Trokut – Trnsko, Međunarodno interdisciplinarno savjetovanje, Njega gradskog prostora, Hrvatsko agronomsko društvo, *Agronomski glasnik*, 67 (2-4).

Čaldarović, O. (1987.), *Suvremeno društvo i urbanizacija*, Zagreb, Školska knjiga.

Čaldarović, O. (1989.), *Društvena dioba prostora*, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske.

Gulin Zrnić, V. (2004.), *Urbana antropologija novozagrebačkog naselja, Kultura svakodnevnice u Travnom*, Zagreb, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

Hrzić, M. (1995.), Varijabilnost doživljaja prostora, *Prostor*, 3, 2 (10): 275-284.

Le Corbusier, (1998.), *Tri temeljna humanistička načela*, Karlovac, Biblioteka Psefizma.

Maretić, M. (1996.), Prilog istraživanju centara zagrebačkih naselja Trnskog i Zapruđa, *Prostor*, 4, 1 (11): 27-46.

Međunarodni urbanistički seminar Okviri metropole, Frames of the metropolis 1995, (1996.) Gradski zavod za planiranje razvoja i zaštitu čovjekova okoliša, Zagreb, urednik Vladimir Mattioni.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

Novi Zagreb ipak predstavlja kvalitetu, Razgovor s Josipom Uhlikom (2005.), *Čovjek i prostor*, Udruženje hrvatskih arhitekata 03-04 (610-611), 4-7.

Radović, R. (1981.), *Plan protiv čoveka*, XIV Kongres UIA u Varšavi (str. 17-25).

Rapoport, A. (1977.), *Human Aspects of Urban Form: Toward a Man-Environment Approach to Urban Form and Design*, Oxford, Pergamon Press.

Rogić, I. (1990.), *Stanovati i biti, Rasprave iz sociologije stanovanja*, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske.

Seferagić, D. (1988.), *Kvaliteta života i nova stambena naselja*, Zagreb, Sociološko društvo Hrvatske.

Stojan, M. (2002.), *Socijalni aspekti stanovanja i otvorene površine u novim naseljima: primjer Novog Zagreba*, Diplomski rad, Zagreb, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Urbanizam bez urbanista (1985.), *Centar za planiranje urbanog razvoja, Beograd*, Urbanistički zavod opštine Priština, Arhitektonski fakultet Zagreb.

PROSTORNI PLANOVI

Mikrorajon Novi Zagreb I i II (Trnsko) urbanističko rješenje, 1:1000, 1959., grafički dio plana

Stambena zajednica Trnsko, idejno urbanističko rješenje, 1:1000; 1964., grafički dio plana

Detaljni urbanistički plan naselja "Trnsko", Urbanistički zavod Grada Zagreba, Zagreb, 1972.

Provedbeni urbanistički plan (PUP) Trnsko, Urbanistički zavod Grada Zagreba, Zagreb, 1987.

Prostorni plan Grada Zagreba, Urbanistički zavod Grada Zagreba, Zagreb, 1985.

PROJEKTI

Posebni uvjeti građenja za pothodnik željezničke pruge za naselja Trokut i Trnsko (I. etapa) i biciklističku stazu uz istu željezničku prugu u Hermanovoj ulici od kbr. 13 – 17 (II. etapa), Grad Zagreb, Gradski ured za prostorno uređenje, graditeljstvo, stambene i komunalne poslove i promet, Zagreb, 2000.

Glavni projekt krajobraznog uređenja za infrastrukturnu građevinu, pothodnik i pješačko-biciklistička staza ispod željezničke pruge Sisak – Zagreb, između naselja Trokut – Trnsko, IGH-Zagreb, Zavod za ekološki inženjering, Zagreb, 2004.

Glavni građevinski projekt za infrastrukturnu građevinu, pothodnik i pješačko-biciklistička staza ispod željezničke pruge Sisak – Zagreb, između naselja Trokut – Trnsko, IGH-Zagreb, Zavod za studije i projekte, Zagreb 2004.

<http://www.novi-zagreb.com/elementi/kvartovi/trokut/index.htm>

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

STOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

Planning, Spontaneity and Environment: An Underpass in the Housing Facilities of Trnsko – Trokut in Zagreb

Mara STOJAN
Civil Engineering Institute of Croatia, Zagreb

Ognjen ČALDAROVIĆ
Faculty of Philosophy, Zagreb

In this paper, the authors deal with the project of the one-rail underpass in one of the "collective new settlements" – Trnsko in Zagreb and the discrepancy that exists between the plans and reality in the use of the existing space. The recently finished plan for the underpass, as well as the plan for the new park area to be organized around the underpass, came into conflict with the existing and – for many years – lasting practice of local inhabitants who, through time, have transformed that area for their private use (gardening, vegetable growing, socializing, etc.). The methods used in this analysis were observation and interviews with a number of inhabitants on the spot. The analysis showed that the new situation imposed by the new project will destroy the existing practices and – through urban ideas – set up "a new order", in the sense that the planning order is always more acceptable and more "right" than the spontaneously emerged one.

Key words: green public spaces, group housing facilities, social adaptation, spatial adaptation, aspiration of users, transformation of space

Stadtplanung, Spontanität und Umwelt: Am Beispiel der die Zagreber Stadtviertel Trnsko und Trokut verbindenden Unterführung

Mara STOJAN
Kroatisches Institut für Bauwesen, Zagreb

Ognjen ČALDAROVIĆ
Philosophische Fakultät, Zagreb

Das Randgebiet des Zagreber Stadtviertels Trnsko in Richtung der Bahnlinie zeichnet sich durch eine spezifische Raumnutzung aus. Diese ist das Ergebnis "unerlaubter" Tätigkeiten der hier wohnenden Menschen. Anlass zur

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 819-844

ŠTOJAN, M.,
ČALDAROVIĆ, O.:
PLANIRANJE...

Untersuchung der Vorgänge, die diesem Teil von Trnsko sein Gepräge verliehen haben, ist der unlängst abgeschlossene Bau einer Unterführung für Fußgänger und Radfahrer zwischen den Stadtvierteln Trokut und Trnsko. Die Verfasser wollten nicht nur herausfinden, in welcher Weise dieses Projekt die Raumgestaltung verändern und das Leben der Anwohner beeinflussen würde. Vielmehr wollte man in einem breiteren Kontext, durch eine Analyse urbanistischer Unterlagen, ermitteln, wie man in der Entstehungszeit großer Wohnsiedlungen (ausgehend von diesem konkreten Beispiel) die Gestaltung des öffentlichen Raums in Angriff nahm und warum entsprechende Pläne nicht richtig verwirklicht werden konnten. Außer der Analyse von Schriftdokumenten bringen die Verfasser die Resultate ihrer Beobachtungen vor Ort sowie die Gespräche mit Passanten. Sie versuchen die Prozesse zu beleuchten, die für den modernen Urbanismus charakteristisch sind, und auf die Komplexität der bestehenden Verhältnisse zu verweisen. Das Ziel ist eine Optimierung geplanter räumlicher Eingriffe und des sich abspielenden städtischen Alltags.

Schlüsselwörter: öffentliche Anlagen, Wohnsiedlungen, gesellschaftliche Adaptierung, räumliche Adaptierung, Wünsche von Anwohnern, räumliche Umgestaltung